

El món de la gran indústria i el fracàs del nacionalisme català de dreta (1901-1923)

per Joseph Harrison

I

L'expansió del sentiment nacionalista català modern data del darrer quart del segle XIX. Essencialment, aquest sentiment reflectia de manera creixent un ressentiment polític, intel·lectual i, en grau més petit, econòmic de Catalunya contra el règim de la Restauració que s'havia imposat a Espanya l'any 1875.¹ La irrupció del nacionalisme català —o regionalisme, com és anomenat a vegades— esdevingué una força significativa en la política de l'Estat espanyol, arran de la victòria dels quatre candidats catalanistes, a les eleccions a Corts, l'any 1901. Poc després, els grups responsables d'aquest èxit electoral s'uniren per a crear el que fou, potser amb l'excepció del PSOE, el primer partit polític modern de l'Estat espanyol: la Lliga Regionalista.² Significativament, la fundació de la Lliga comportà un canvi d'orientació en la naturalesa bàsica del nacionalisme català o, almenys, en el seu corrent dominant. Dels quatre candidats elegits el 1901, tots per a escons de Barcelona, tres representaven interessos econòmics.

Efectivament, eren, o havien estat, presidents de tres de les organitzacions del gran patronat més importants del Principat. Albert Rusiñol, un fabricant català prominent, havia estat president del Foment del Treball Nacional; Sebastià Torres era aleshores president de la Lliga de Defensa Industrial i Mercantil i Bartomeu Robert era l'antic president de la Societat Econòmica d'Amics del País. Entre els candidats derrotats hi havia el marquès de Camps, president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que es presentava per Òlot. I, a més, a través de tota la seva història, la Lliga Regionalista estigué estretament controlada per un grup sòlidament cohesionat de polítics, juristes, homes de negocis i financers i era sovint anomenada, sobretot per l'esquerra, el partit dels industrials.³

Una crítica que s'ha fet habitualment a la Lliga és que les aspiracions econòmiques dels seus dirigents esdevingueren aviat incompatibles amb la ideologia

1. L'obra bàsica de consulta sobre el nacionalisme català és la relació profundament hostil que en fa M. GARCÍA VENERO, *Historia del nacionalismo catalán*, 2 vols. (Madrid 1967); vegeu també S. G. PAYNE, *Catalan and Basque Nationalism*, a «Journal of Contemporary History», vi (1971), ps. 15-51.

2. Una font valuosíssima sobre els avatars de la Lliga és l'obra d'I. MOLAS, *Lliga Catalana: un estudi d'estasiologia*, 2 vols. (Barcelona 1972).

3. Per a una crítica del *partido industrial* feta des d'un punt de vista esquerrà, vegeu J. MAURÍN, *Los hombres de la dictadura: Sánchez Guerra, Cambó, Iglesias, Largo Caballero, Lerroux, Melquiades Alvarez* (Madrid 1930), especialment ps. 101-150.

que afirmava tenir.⁴ El món dels negocis català, que era l'espina dorsal del suport polític que rebia la Lliga, sofria una incapacitat notable de competir en els mercats mundials i es veia, per tant, forçat a cercar una sortida als seus productes manufacturats, especialment tèxtils, a l'interior de l'Estat espanyol. La direcció del partit es veia, per tant, impel·lida cap a dues direccions oposades: o bé empraven el suport catalanista que havien guanyat a les urnes per tal de forçar concessions per part de Madrid que permetessin que la indústria catalana estengués la seva influència damunt el mercat espanyol, o bé podien cercar d'integrar-se a l'oligarquia política d'Espanya a fi d'assolir el control dels ministeris econòmics. La concessió de la Mancomunitat, l'abril del 1914, que atribuïa una autonomia limitada als catalans, dins l'Estat espanyol, va semblar a molts una solució de compromís als elements contradictoris que constituïen les necessitats de la Lliga, mentre que per a uns altres era simplement la primera passa en el camí que menava cap a la separació total de Catalunya de la resta de l'Estat espanyol.⁵ Però, així i tot, àdhuc aquest tímid intent de «comprar» l'opinió dels industrials catalans havia de tenir una vida curta. En esclatar la Primera Guerra Mundial —en la qual Espanya havia de mantenir-se neutral— els fabricants de Catalunya es van trobar sobtadament amb l'oportunitat d'acumular unes fortunes fantàstiques. No solament havia desaparegut de cop la competició estrangera dels mercats hispànics, sinó que les nacions bel·ligerants mostraven uns desigs insaciabls de proveir-se de productes de la indústria catalana, i els mercats d'exportació mundials esdevingueren una mina per a Catalunya, mentre anglesos, francesos i alemanys concentraven llur atenció en l'esforç de la guerra.

En resposta a aquesta nova situació, la Lliga Regionalista i els organismes econòmics de Catalunya havien de fer una sèrie d'exigències als polítics de Madrid, exigències que eren interpretades per uns com un intent de promoure els interessos del capitalisme català en detriment de la resta de l'Estat espanyol, i pels altres com a destinats a realitzar el desenvolupament d'una economia industrial moderna. Aquestes aspiracions, que eren àmpliament compartides per les organitzacions financeres d'Astúries i del País Basc, eren mirades, en canvi, amb indiferència profunda i hostilitat pels interessos agraris i financers de l'Espanya central i meridional que formaven l'oligarquia política de Madrid. El fracàs de la burgesia catalana a obtenir satisfacció a les seves exigències la va dur, en menys d'una dècada, a adoptar una sèrie d'actituds polítiques que no solament es contradeïen entre elles fins a un grau gairebé increïble, sinó que havien eventualment de portar l'eclipsi de la Lliga Regionalista dins el camp de la política catalanista. El juny del 1917, encoratjada per la conducta rebel d'amplis sectors de l'exèrcit, representats en les Juntas Militares de Defensa, la Lliga, sota la direcció de Francesc Cambó, intentà de dirigir un bloc revolucionari de grups industrials, petit-burgesos i treballadors amb la finalitat d'enderrocar el sistema polític de l'Estat espanyol.⁶ Després del fracàs d'aquest

4. Això és una crítica de l'especialista en ciències polítiques Juan LINZ, *The Party System of Spain: Past and Future*, a l'obra publicada per M. Lipset i S. Rokkan, *Party Systems and Voter Alignments* (Nova York 1967), p. 219.

5. Aquest darrer punt de vista és expressat eloqüentment en els articles periodístics de Gabriel Maura Gamazo, publicats a «La Raza» (7 d'agost i 25 de setembre de 1915). Vegeu també Ricardo ROBLEDO HERNÁNDEZ, *L'actitud castellana enfront del catalanisme*, «Recerques», núm. 5 (1975), ps. 217-273.

6. Hi ha dues biografies de Cambó que mereixen respecte: J. PABÓN, *Cambó*, 3 vols.

arreglament polític construït d'una manera tan precipitada, els caps polítics catalans cercaren de tirar endavant llurs plans de modernització econòmica d'Espanya a través de l'acceptació de carteres ministerials en governs de coalició formats a Madrid. El març del 1918, el més capaç dels polítics catalans, Cambó, esdevingué ministre de Foment en el Govern Nacional d'Antoni Maura, on, com reconeix tothom, es destacà per la seva activitat, tot i que no va aconseguir gran cosa.

En aquest moment històric, però, els governs espanyols de tot gènere se sostenien en el poder només pel beneplàcit d'un exèrcit que cada cop esdevenia més inquiet. I, d'altra banda, si la conflagració europea havia dut prosperitat al món econòmic català, el cost creixent de la vida i l'exemple de la revolució bolxevic a Rússia va inspirar el proletariat català a desenvolupar uns nivells de militància i organització sense precedents que havien de provocar onades d'intranquil·litat i violència social. Els quatre darrers anys abans de la Dictadura militar del general Primo de Rivera, el món empresarial català es va desfer, en més o menys grau, de la seva ideologia catalanista, en un intent frenètic de trobar aliances polítiques i militars per a dur a terme un assalt contrarevolucionari a les organitzacions sindicals i obreristes de Catalunya. Com a resultat d'això, es produïren escissions en els sectors no empresarials de la política catalanista, encapçalades principalment per intel·lectuals i antics activistes juvenils de la Lliga, que havien d'acabar amb la victòria sobre el partit d'origen de l'Acció Catalana, reconegudament separatista, a les eleccions provincials del juny del 1923, fet que presagiava el declivi de la dreta catalana i l'ascens de l'esquerra catalana, és a dir, l'Esquerra de Catalunya.

II

A través del segle XIX el món empresarial català mostrà poca inclinació per qualsevol forma d'expressió regional. Durant el regnat d'Isabel II, mentre la petita burgesia de Catalunya feia costat entusiàsticament als progressistes, en oposició al sistema de centralització política i administrativa importat del nord dels Pirineus, els homes de negocis catalans tendiren a donar suport als moderats, que havien introduït la centralització a l'Estat espanyol. En lloc d'oposar-se al control rígid exercit per Castella damunt el Principat, els portaveus de les organitzacions econòmiques catalanes s'esforçaven a aparèixer com els patriotes espanyols més ardents. Llurs parlaments públics eren sovint plens d'un patriotisme extravagant.⁷ Amb aquesta exhibició d'*españolismo*, però, el món empresarial català tractava de beneficiar-se de tres maneres vitals. Primera i principal, els industrials del Principat volien una protecció aranzelària per a llurs indústries endarrerides i mancades de competitivitat. Efectivament, fou en bona part a través de la campanya per a protegir els seus interessos industrials que la burgesia cata-

(Barcelona 1952-1969), i J. PLA, *Cambó: materials per una història d'aquests últims anys*, 3 vols. (Barcelona 1928-1930). Per als successos del 1917 vegeu J. A. LACOMBA, *La crisis española de 1917* (Madrid 1970).

7. Pierre VILAR, *La Catalogne dans l'Espagne moderne: recherches sur les fondements économiques des structures nationales* (París 1962), ps. 147-149. Per a una història de l'organització empresarial catalana i les seves preocupacions, vegeu la valuosíssima obra de G. GRAELL, *Historia del Fomento del Trabajo Nacional* (Barcelona 1911).

lana va adquirir una identitat política pròpia. La Comissió de Fàbriques, el Foment de la Producció Nacional i l'organització més influent de totes, el Foment del Treball Nacional, fundada el 1889, totes li van servir d'aprenentatge polític a través de la qüestió aranzelària, que havia de dominar totes les seves activitats.⁸ En segon lloc, la unió amb Espanya ofería als industrials catalans el suport de les forces espanyoles de llei i ordre en llurs relacions amb una mà d'obra cada cop més militant, factor important amb vista de les tongades de cremes de fàbriques del 1836 i el 1854.⁹ I, en tercer lloc, però no sense importància, aquesta unió ofería a les manufactures catalanes els mercats d'exportació de Cuba, Puerto Rico i les Filipines, que en la dècada dels noranta absorbía gairebé un terç de la producció total de la indústria tèxtil cotonera.¹⁰

Una de les realitzacions més grans de Valentí Almirall, el fundador del nacionalisme català modern, va ésser de reunir, l'any 1885, les signatures de representants de les organitzacions empresarials, a més de les culturals i religioses, en un memoràndum adreçat a Alfons XII, en el qual se subratllava que els interessos morals i materials de Catalunya eren diferents dels de la resta de l'Estat espanyol.¹¹ Els punts de vista d'Almirall foren recollits per Enric Prat de la Riba, a les històriques *Bases* de Manresa del 1892, en les quals es demanava autonomia per a Catalunya dins l'Estat espanyol.¹² Amb tot, aquestes bases només serviren per a fer evidents les considerables dificultats amb què s'encairava un moviment que intentava de soldar uns punts de vista tan diametralment oposats com els del camp tradicionalista i corporativista amb els de la burgesia capitalista de les ciutats. Alguns escriptors adueixen que aquest dilema reflecteix la manca d'iniciativa per part de la comunitat empresarial catalana a la darrería del segle XIX. En lloc d'impulsar la transformació del camp català, l'excedent de mà d'obra del qual era absorbit per les fàbriques, els industrials catalans preferiren els beneficis fàcils de la protecció aranzelària per als mercats locals. D'aquesta manera desmentien llur paper modernitzador dins la societat catalana.¹³ El factor crucial que els va empènyer, amb tot, en la direcció alhora de modernització econòmica i de nacionalisme polític fou la pèrdua dels principals mercats d'exportació de Catalunya, arran del conflicte bèl·lic desastrós amb els Estats Units, l'any 1898. La pèrdua de Cuba va causar un impacte profund en el món empresarial català; la importància del que s'hi jugaven els havia induït a fer molt d'enrenou imperialista en els tres anys que durà la campanya de Cuba. I, ara, en qüestió de pocs mesos, havien d'impulsar una sèrie de propostes que, a llarg termini, haurien fet molts progressos en el camí de la regeneració econòmica de Catalunya. Naturalment, es féu un gran èmfasi en la necessitat d'una protecció aranzelària més gran que donés als catalans la compensació d'una més gran participació en el mercat interior. De tota manera, també s'investigaven projectes per a obtenir altres sortides per a les manufactures catalanes a l'Amè-

9. GRAELL, *op. cit.*, ps. 55-56.

10. P. COROMINAS, *Actividad económica de Cataluña*, a l'obra de P. ESTASÉN, *Cataluña: estudio acerca las condiciones de su engrandecimiento y riqueza* (Barcelona 1900), p. 868.

11. *Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya* (Barcelona 1885).

12. GARCÍA VENERO, *op. cit.*, I, 439-446, descriu les *Bases de Manresa*.

13. J. SOLÉ TURA, *Catalanismo y revolución burguesa* (Madrid 1970), p. 59. Cf. també N. SÁNCHEZ ALBORNOZ, *La integración del mercado nacional: España e Italia*, a *Jalones en la modernización de España* (Barcelona 1975), ps. 99-146.

rica Llatina i al Pròxim Orient, l'obtenció d'un port franc per a Barcelona, l'encoratjament de l'educació tècnica i una reforma del sistema fiscal que beneficiés el productor industrial.¹⁴

Inicialment, el món dels negocis català no cercà d'assolir aquests objectius a través de la creació d'un moviment polític específicament regionalista. Cap a la fi de l'any 1898, mentre els agricultors, els comerciants i els petits negociants de la resta de l'Estat espanyol clamaven a través de llurs cambres de comerç i d'agricultura que fossin destituïdes les velles camarilles de polítics deshonestes, buròcrates estèrils i generals desocupats, que consideraven responsables de la catàstrofe recent, els grups amb interessos econòmics de Catalunya encara s'esforçaven a mantenir una relació efectiva amb l'oligarquia dominant.¹⁵ El novembre del 1898, el Foment del Treball Nacional, la Lliga Industrial i Comercial i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, precisament els mateixos grups que formarien la base en què es recolzaria la Lliga Regionalista menys de tres anys més tard, cercaven un portaveu que representés llurs interessos a la capital d'Espanya en l'antic capità general de les Filipines, el general García Polavieja.¹⁶ A canvi de llur suport, Polavieja havia promès als seus partidaris catalans unes reformes administratives i una descentralització política. El març del 1899, havent estat incapaç de formar un govern propi, Polavieja fou nomenat ministre de la Guerra en l'autodenominat Govern de Regeneració Nacional, encapçalat per Francisco Silvela. Aquest, d'altra banda, mostrà la seva voluntat de calmar l'opinió pública catalana amb el nomenament d'un catalanista, Manuel Duran i Bas, com a ministre de Justícia. En el govern, Polavieja tractà de fer tots els possibles de conciliar les demandes —sovint incompatibles— del món empresarial català i de l'exèrcit espanyol. Entre altres qüestions, hagué de formular les peticions de l'empresariat català de concessió d'un concert econòmic semblant al que posseïen les tres províncies del País Basc des de l'any 1876, concert pel qual els catalans haurien estat autoritzats a cobrar els propis impostos i per a administrar-los d'acord amb llur propi criteri, llevat de les qüestions nacionals, tals com la política exterior i la defensa.¹⁷

El rebuig d'aquestes propostes, sense contemplacions, per part de Villaverde, ministre de Finances de Silvela, justament amb les propostes que féu, al mateix temps, de reduir les despeses de defensa, van deixar el políticament inexpert general sense altra alternativa que la de dimitir. Villaverde, entretant, va proposar un impost d'utilitats; la burgesia catalana respongué declarant una vaga de pagament de contribucions: el «tancament de caixes». Els homes de negocis s'adreçaven a un públic sorollós en defensa de llur posició, i en una ocasió un grup d'oficials navals francesos es trobaren en una situació de compromís quan el públic d'un teatre de Barcelona cantà *La marseillaise* en llur presència. Aquesta

14. R. J. HARRISON, *Catalan Business and the Loss of Cuba, 1898-1914*, a «Economic History Review», Segona sèrie, xxvii (1974), ps. 431-441.

15. Per a les crítiques de les classes mitjanes no representades de l'Estat espanyol, vegeu *Asamblea de las cámaras de comercio de Zaragoza, 20-27 noviembre de 1898* (Saragossa 1899) i la «Revista Nacional», I (15-iv-1899), ps. 36-37.

16. Llur petició a favor del general Polavieja fou publicada íntegrament en el diari madrileny «El Imparcial» (9-xi-1898).

17. Per a conèixer la totalitat de les exigències de l'empresariat català, vegeu la publicació del Foment del Treball Nacional *Exposición elevada al presidente del Congreso de los Diputados con motivo del proyecto de ley de presupuestos para el ejercicio 1899-1900* (Barcelona 1899).

revolta espontània i mal organitzada fou, amb tot, dominada aviat per la imposició de la llei marcial a tota la regió. I, veritablement, va ésser la duresa amb què el govern de Madrid tractà els rebels catalans la que provocà la dimissió de Duran i Bas i del batlle catalanista de Barcelona, el doctor Robert, fets que van empènyer la comunitat empresarial cap al camp del regionalisme.¹⁸

Tot i això, i malgrat l'erupció de sentiments regionalistes i fins i tot separatistes que menaren a la victòria dels quatre candidats catalanistes l'any 1901, els representants de les organitzacions empresarials catalanes sempre eren plenament conscients de l'estreta interdependència econòmica que hi havia entre el Principat i la resta de l'Estat espanyol. El 1902, el secretari del Foment del Treball Nacional, Guillem Graell, advertia els industrials catalans que la separació menaria inevitablement a la ruïna econòmica, comercial i financera de Catalunya.¹⁹

Poc després tornaren a aparèixer subreptíciament algunes mostres de l'antic *españolismo* en el llenguatge dels industrials. El 1909, el president del Foment, Lluís Muntadas, demanava un «sòlid patriotisme econòmic» que permetés que la indústria catalana captés una major part del mercat espanyol.²⁰ Cambó, en una defensa posterior del regionalisme, classificaria els sentiments de la Lliga, al principi del segle xx, com a profundament *españolistas*, actitud que ell pretenia que s'havia renovat en esclatar la Primera Guerra Mundial.²¹

La concessió a Catalunya d'una autonomia limitada, en la forma d'una Mancomunitat, l'any 1914, no topava de cap manera amb les ambicions econòmiques panhispàniques de la Lliga i del Foment. La majoria de les peticions econòmiques catalanes dels darrers quinze anys havien estat rebutjades a Madrid basant-se en el seu particularisme, i la principal excepció a aquesta actitud havia estat la concessió d'un aranzel ultraproteccionista, el 1906, que també era reivindicat pels agricultors de blat de Castella. Al món dels negocis català se li concedí, com a conseqüència de la Mancomunitat, almenys una part de la Península Ibèrica en la qual podia posar en pràctica les seves idees econòmiques. En els deu anys de la seva existència, fins que fou abolida pel general Primo de Rivera, l'any 1924, l'opinió general fou que havia tingut profundes conseqüències econòmiques per a la indústria catalana pel fet d'haver construït carreteres interiors i una xarxa ferroviària secundària, per haver estès la xarxa telefònica i per la construcció d'obres hidràuliques.²² L'esclat de la guerra, però, alterà irremeiablement el destí econòmic de Catalunya. L'àmplia influència obtinguda damunt una fracció del mercat espanyol esdevenia insignificant si es comparava amb les aparentment il·limitades oportunitats que s'oferien ara a l'exportació. Els industrials catalans i llurs representants polítics van reiterar a crits llurs perennes exigències econòmiques i practicaren l'increment de les invectives catalanistes com a mitjà d'obtenir-les.

18. Per a una història de la vaga de contribuents i del tancament de botigues, vegeu J. de CAMPS I ARBOIX, *El tancament de caixes* (Barcelona 1961).

19. G. GRAELL, *La cuestión catalana* (Barcelona 1902), p. 107.

20. «El Trabajo Nacional» (1-II-1909).

21. F. CAMBÓ, *Actuación regionalista: a propósito de un artículo de don Gabriel Maura y Gamazo* (Barcelona 1915), ps. 7-8.

22. Vegeu, per exemple, M. VIADA I VIADA, *La economía y las finanzas españolas en la postguerra, 1918-1923* (Barcelona 1924), p. 23. Compareu amb l'autosatisfeta Mancomunitat de Catalunya de *L'obra realitzada: anys 1914-1923*, 3 vols. (Barcelona 1923).

III

La Primera Guerra Mundial no va produir fruits immediats per a l'economia catalana.²³ Durant les primeres setmanes del conflicte, la indústria manufacturera va sofrir una paràlisi gairebé completa a causa de les dificultats en l'obtenció de primeres matèries d'importació. A més, les exportacions bàsiques catalanes, com el vi i el suro, es trobaren greument afectades pel tancament de llur mercat tradicional, a l'Europa del Nord-Oest. A la província de Lleida hi hagué l'acomiadament de 20.750 treballadors l'octubre de 1914, i la Borsa de Barcelona es trobava paralitzada pel pànic davant aquesta manca d'activitat. Però, tanmateix, cap al principi del 1915, la indústria catalana, estimulada per noves i importants comandes, entrava en una fase d'activitat febril. Hom construïa noves instal·lacions, els obrers acomiadats feia poc eren readmesos i hom contractava un gran nombre de treballadors addicionals. Les fàbriques treballaven nit i dia per a satisfer les comandes que fluïen en nombre molt superior a la capacitat potencial del Principat, i els preus i els beneficis cresqueren fins a un nivell insospitat.²⁴ Una característica de la societat catalana d'aquest període fou el fabricant *nou ric* o *magnífic*, el qual, amb les seves fortunes d'adquisició recent, podia emprendre una vida de luxe i d'ostentació.²⁵

La indústria que més es va beneficiar de les comandes causades per la guerra fou la de teixits de llana, un sector que el 1914 ofería senyals inequívocs de depressió. Poc després de la declaració de guerra, va arribar a Barcelona un grup de comerciants estrangers que venien amb prou mitjans econòmics com per a adquirir centenars i milers de flassades de llana i quantitats ingents de material per a fer uniformes militars.²⁶ L'àrea de més gran creixement fou la d'exportació de flassades, especialment per a les forces armades franceses. El 1913 l'Estat espanyol havia exportat la quantitat insignificant de deu tones de flassades; el 1915 n'exportà 4.500, que es convertiren en 6.300 tones l'any 1916 i es reduïren a 4.700 tones l'any 1917.²⁷ Cap a la fi de la guerra, la indústria llanera catalana pogué trobar noves sortides per als seus productes a Amèrica Llatina, especialment als mercats d'Argentina i Xile. En conjunt, les exportacions totals de productes de llana, a Catalunya, ascendiren dels 13,5 milions de pessetes del 1913 a 185 milions l'any 1915, xifra que baixà a 120 milions el 1916, i a 108 milions l'any 1917.²⁸

Però no foren únicament els sectors en decadència de la indústria catalana els que prosperaren gràcies a les comandes rebudes durant la guerra. Privada dels subministraments habituals de productes metallúrgics i d'enginyeria, Espanya hagué de refiar-se cada cop més de substitutius del mercat propi. Cap a la fi de la guerra, la província de Barcelona tenia deu mil treballadors actius en la construcció de maquinària, automòbils i accessoris per a aquests productes, en la

23. F. KISCHNER, *La influencia de la guerra en las industrias catalanas* (Barcelona 1919), ps. 18-19; Instituto de Reformas Sociales, *Información sobre emigración española a los países de Europa durante la guerra* (Madrid 1919), p. 73.

24. F. KISCHNER, *op. cit.*, p. 26; Instituto de Reformas Sociales, *op. cit.*, p. 75.

25. Vegeu la relació brillantment evocativa i autocrítica de P. GUAL VILLALBÍ, *Memorias de un industrial de nuestro tiempo* (Barcelona 1923), ps. 104-115.

26. P. GUAL VILLALBÍ, *op. cit.*, p. 104; F. CAMBÓ, *L'acció d'estat i l'acció privada en les indústries que tenen sobreproducció* (Terrassa 1917).

27. KISCHNER, *op. cit.*, p. 25.

28. *Ibid.*, *loc. cit.*

manufactura de laminats d'acer i en treballs de reparació. Especialment afortunada fou la creació d'una indústria d'equipaments per a la construcció.²⁹

Per a enfrontar-se amb la nova situació, el món empresarial català dirigí un corrent continu de reivindicacions i peticions a Madrid. Si l'esponerosa existència del fabricant nou ric en els cabarets de Barcelona era un aspecte de l'escena social catalana dels anys que durà la guerra, també ho va ésser la consolidació del món de les grans finances, amb els seus representants a la Lliga fent propaganda de les virtuts del capitalisme industrial. L'agost del 1914, Prat de la Riba, en nom de la Mancomunitat, convocà una reunió conjunta de tots els representants catalans a les Corts i dels presidents de les societats econòmiques del Principat; en resultà la formació d'una Junta Econòmica que havia de funcionar en llur nom durant els primers mesos de la guerra. El mateix Prat féu circular un qüestionari sobre la situació de les primeres matèries, crèdits, transports, la situació de la Borsa i altres qüestions relacionades amb aquestes. La Lliga Regionalista emprengué un estudi sobre la millor manera com Catalunya podia fer cara a la guerra amb un esperit eficient, coordinat i patriòtic. Durant tota la guerra els diputats catalans, inclosos Cambó, Rahola, Ventosa i Sedó, intervingueren en els debats de les Corts sobre planificació industrial, crèdits i cost de la vida.³⁰

La primera gran iniciativa fou presa l'octubre del 1914, quan els representants del Foment del Treball Nacional, la Societat Econòmica d'Amics del País, la Cambra Industrial, la Lliga Industrial i la Casa d'Amèrica, entre d'altres, van demanar a Madrid la concessió d'un port franc o zona neutral per a Barcelona. La idea d'un port franc no era pas nova; les rivals de Barcelona a la Mediterrània, Marsella i Gènova, eren, ambdues, ports francs, com ho eren Bremen i Copenhaguen. Dins l'estat espanyol, les illes Canàries havien obtingut ports francs en una data tan reculada com l'any 1852. La finalitat d'un port franc era l'estímul del comerç, en el cas de Barcelona, entre Espanya i Amèrica Llatina. Això s'havia d'assolir mitjançant la construcció d'una vasta zona de molls, amb dipòsits lliures de drets, fàbriques i magatzems. El projecte, asseguraven les entitats esmentades, tindria un efecte modernitzador significatiu, no solament a Barcelona, sinó a tot Espanya: la indústria catalana prosperaria a través dels materials importats sense drets duaners, i la balança espanyola de pagaments se'n beneficiaria, perquè l'article manufacturat hauria d'ésser exportat.

El projecte de port franc o zona neutral havia estat a l'agenda del Foment del Treball Nacional des del 1900, però va rebre un ímpetu especial quan un decret reial del setembre del 1914 concedí un dipòsit franc al port de Cadis. Per al món dels industrials catalans aquesta concessió tenia un regust de vindicació política: durant catorze anys els catalans havien estat objecte, especialment per part dels agricultors castellans, d'acusacions de voler-se enriquir a costa d'altri per mitjà del contraban i el frau. Havia estat una iniciativa catalana la de fer dues enquestes sobre el tema dels ports francs i, a més, n'havien presentat un projecte al Congrés. La concessió del dipòsit franc a Cadis, afirmaven els catalans, desfeia tot el concepte de port franc o zona neutral.³¹ Barcelona

29. Instituto de Reformas Sociales, *op. cit.*, ps. 76-77.

30. PABÓN, *op. cit.*, I, ps. 429-432; PLA, *op. cit.*, III, ps. 25-34; «El Trabajo Nacional» (1-IX-1915).

31. Hi ha força literatura sobre el tema d'un port franc per a Barcelona, com per exemple M. GRAELL, *Las zonas neutrales: su importancia para Barcelona* (Barcelona 1914); «El

rebia més d'una cinquena part de tot el comerç exterior espanyol. També era el principal centre industrial d'Espanya i, com a tal, hauria de beneficiar-se molt més del tipus de port franc que havia sol·licitat. Cadis, en canvi, no era una ciutat industrial i tenia un *hinterland* predominantment agrícola.

Una segona petició feta a Madrid durant la guerra a favor dels interessos industrials catalans fou la de primes d'exportació. Des de la pèrdua del mercat altament lucratiu que havia estat el mercat cubà, el Foment i les altres organitzacions semblants havien intentat de trobar noves sortides per a les manufactures catalanes. La necessitat d'exportar era encara més forta pel fet que el mercat interior no s'havia incrementat gens, principalment a causa de l'escassetat i la carestia de les comunicacions i el baix poder adquisitiu de la població rural treballadora. Quan les nacions belligerants abandonaren llurs mercats d'Amèrica Llatina, els industrials catalans hi veieren una oportunitat per a apoderar-se d'un sector més gran d'aquests per a la pròpia indústria. El juliol del 1915, uns representants de les principals organitzacions econòmiques de Barcelona, encapçalades pel Foment, visitaren Madrid per a fer saber llurs exigències. La conseqüència directa de llur visita fou la creació d'una comissió especial per part del ministre de Finances, Bugallal, per tal de dur a terme un estudi de la indústria nacional i de la manera de facilitar les exportacions. Però als catalans, aquesta actitud els semblà flagrantment evasiva en una situació en la qual calia prendre iniciatives immediates.³²

Les tàctiques dilatòries de Bugallal, amb tot, reflectien la profunda inquietud que causava a la resta de l'Estat espanyol la petició dels catalans, especialment per part dels sectors agrícoles. A Saragossa, tant les organitzacions empresarials com les agràries organitzaren una vigorosa campanya contra l'establiment de ports francs, que consideraven un camí cap al despoblament rural i a la destrucció de la indústria local a domicili.³³ Més violenta fou l'oposició de l'oligarquia bladera castellana a les propostes catalanes. A l'inici del 1915 el govern Dato va haver de prohibir un míting projectat a Valladolid per a atacar els propòsits del Foment.³⁴ Durant tota la segona meitat d'aquest mateix any, tots els sectors d'opinió política i financera de Catalunya van començar a parlar del bloqueig econòmic que els interessos encimbellats a la capital de l'Estat espanyol exercirien contra el Principat. El novembre, per exemple, la revista quinzenal del Foment va publicar una sèrie de declaracions de figures dirigents de la política i la indústria, que defensaven fermament les aspiracions econòmiques de Catalunya. La llista de persones citades era memorable, no solament perquè incloïa els noms de Cambó i del president del Foment, Caralt, sinó perquè també hi figuraven gent d'esquerra, com Marcel·lí Domingo, del Bloc Republicà Autonomista, i Pere Corominas, del Partit Nacionalista Català.³⁵

Trabajo Nacional» (15-x-1914, 15-xi-1914, 1-xi-1914 i 1-i-1915); «Boletín de la Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona» (gener 1915); «Economía i Finances» (febrer 1918).

32. «El Trabajo Nacional» (17-vii-1915 i 1-ix-1915).

33. A. GIMÉNEZ SOLER, *Las zonas francas* (Saragossa 1915); J. RUIZ Y CASAS i M. TRILLA Y ROSTOLL, *El pleito de las zonas francas* (Saragossa 1915); Cámara Oficial de Comercio y de la Industria de Zaragoza, *Las zonas neutrales* (Saragossa 1914).

34. PABÓN, *op. cit.*, I, p. 431.

35. Hom pot trobar l'expressió d'aquesta mentalitat a «El Trabajo Nacional» (15-viii-1915).

36. *Ibid.*, 1-xii-1915; *El pensamiento catalán ante el conflicto europeo* (Barcelona 1915).

Segons l'opinió dels industrials catalans, quan els governs actuaven concedien massa poc i massa tard. No fou fins l'octubre del 1916 que, per un decret reial, era atorgat a Barcelona un dipòsit franc, concessió que era molt inferior a la de les peticions inicials. A més, va passar tot un altre any abans que el decret rebés l'aprovació definitiva, i fins el 1921 no es començaren els treballs en el lloc establert.³⁷ La comissió especial creada per Bugallal per a estudiar la forma amb què el govern podia encoratjar l'exportació va necessitar divuit mesos per a evacuar l'informe. En va resultar la *Ley de protección a las industrias nuevas y ampliación de las ya existentes* del març del 1917, que va votar deu milions de pessetes a disposició de la indústria espanyola. Preveia l'exempció d'imposts, la protecció aranzelària, interessos garantits i compensació governamental per als exportadors en el cas de pèrdues. En els seus primers quatre anys d'existència hi hagué 278 peticions basades en aquesta llei. Però, en opinió de la Lliga, aquesta mesura tardana era llastimosament inadequada. Hom havia sol·licitat un banc de comerç exterior per finançar les exportacions i un organisme que proporcionés un servei complet d'informació comercial, i totes dues peticions havien estat refusades.³⁸

Però, amb tot, la mesura que realment va empènyer la Lliga Regionalista i el Foment del Treball Nacional en una actitud de combat va ésser un intent, el juny de 1916, realitzat pel ministre de Finances, Santiago Alba, de crear un impost damunt els anomenats «beneficis extraordinaris de guerra» obtinguts tant per empreses com per persones privades, iniciativa que hom comprengué clarament que anava adreçada contra la indústria catalana. Alba, representant dels bladers castellans, havia estat un enemic del nacionalisme català des de feia força temps.³⁹ El 1916 havia d'intentar, sense èxit, de formar una aliança electoral anticatalanista (pacte de La Castellana). Durant els sis darrers mesos del 1916 les Corts presenciaren una sèrie de debats fogosos en els quals Alba s'enfrontà amb Cambó,⁴⁰ fins que el projecte d'impost fou retirat del pressupost.

La confrontació entre Alba i Cambó fou, sens dubte, un xoc entre dues personalitats. I, amb tot, en ells hi havia l'encarnació de dues ideologies rivals que tenien, com a propòsit comú, l'ideal patriòtic de la regeneració econòmica d'Espanya. Cambó era l'exponent més gran del capitalisme hispànic que afavoria la intervenció del govern per tal d'encoratjar el desenvolupament d'una economia industrial moderna. Alba creia en la regeneració de l'agricultura espanyola a través de l'aplicació selectiva d'una sèrie de projectes d'obres públiques, especialment en el camp de les irrigacions.⁴¹

El juny de 1917, enmig d'una sèrie d'amargues recriminacions, quan els

37. «El Trabajo Nacional» (1-xi-1916 i vii-1921); «Boletín de la Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona» (octubre 1917 i juliol 1921); «Economía i Finances» (28-ii-1918, 10-xi-1918 i 25-vii-1921).

38. Comisión Protectora de la Producción Nacional, *Crisis de la producción y del trabajo: información realizada en cumplimiento del encargo del gobierno* (Madrid 1921), ps. 49-52; F. CAMBÓ, *L'acció d'estat*, ps. 15-21; VIADA I VIADA, *op. cit.*, p. 40.

39. Per a una expressió anterior de la intranquil·litat del Foment del Treball Nacional sobre S. Alba, vegeu «El Trabajo Nacional» (15-iv-1912).

40. Per a aquesta confrontació, vista des de la posició d'Alba, vegeu M. GARCÍA VENERO, *Santiago Alba, monárquico de razón* (Madrid 1963), p. 99.

41. Per a una expressió de les seves idees econòmiques, vegeu S. ALBA, *Problemas de España* (Madrid 1916, però escrit el 1902); els seus plans per als anys 1915-1916 es troben a *Un programa económico y financiero* (Madrid 1916).

submarins alemanys bloquejaven la costa mediterrània, quan els oficials militars rebels amenaçaven de segrestar el país i els socialistes amenaçaven amb una vaga revolucionària, Dato, que com a primer ministre no podia reunir majoria, va cloure les Corts. La Lliga, en actitud desafiadora, va convocar aleshores una Assemblea Nacional «sediciosa» de recanvi, que havia de reunir-se a Barcelona el 19 de juliol.

IV

El moviment de l'Assemblea, que havia de durar del juliol a l'octubre del 1917, va representar un intent de la burgesia industrial catalana de la Lliga de consolidar una aliança amb els interessos industrials bascs i asturians, el portaveu dels quals era Melquíades Álvarez, i amb els republicans *petit-bourgeois* de Lerroux. També va intentar d'aconterar les juntes militars, el polític conservador Antoni Maura, que es veia a si mateix com a un «reformador des de dalt», i el partit socialista, bàsicament reformista. La intenció expressa d'aquesta coalició impossible era de llevar el poder a l'oligarquia bladera i financera que havia governat Espanya des del 1875. En intentar de capitanejar aquestes forces, Cambó, polític profundament conservador, feia una juguesca molt atrevida. Quan Maura i les juntes militars refusaren de sancionar aquest moviment i els socialistes declararen una vaga general el mes d'agost, Cambó va retirar-se. No tenia cap intenció de fer el paper de Kerensky hispànic.⁴² Era evident que la visió dels industrials catalans d'una «Espanya catalana», en la qual una Catalunya plenament autònoma aniria al capdavant d'una economia industrial moderna espanyola, no estava destinada a prosperar com a resultat d'una nova concentració política burgesa. La Lliga, per tant, decidí que seria més pràctic de fer una virada de cent vuitanta graus i jugar la carta de l'oligarquia.

Després d'una coalició inestable dirigida per García Prieto, que incloïa dos catalanistes, Rodés i Ventosa, l'ajudant de Cambó, fou ell mateix el qui va acceptar el nomenament de ministre de Foment, el març del 1918, en el govern nacional de Maura. Un cop situat en el càrrec, es va llançar amb un entusiasme immens a fer un programa monumental de desenvolupament de l'economia que afectava tots els camps. L'objectiu de Cambó era el d'establir un matrimoni entre els interessos econòmics de Catalunya i els de Castella. Va tenir la precaució d'indicar que els beneficiaris principals del seu programa serien els sectors agraris, als quals oferí un pla molt ampli d'obres públiques, crèdits agrícoles i millores de comunicacions.⁴³ A llarg termini, naturalment, la indústria catalana s'asseguraria un mercat consumidor ampliat i més pròsper per a les seves manufactures. Cambó recorregué també, en el seu pla d'aprofitament del subsòl, al patriotisme hispànic en defensar la necessitat de nacionalitzar les mines, fins aleshores àmpliament explotades per companyies estrangeres. El més radical dels plans de Cambó fou la nacionalització de les companyies ferroviàries de propietat estrangera. El sistema ferroviari espanyol, ja molt desorganitzat el 1914, havia

42. Hom trobarà una crítica des del punt de vista dretà de la posició «girondina» de Cambó, amb tot, a M. BURGOS Y MAZO, *Vida política española: páginas históricas de 1917* (Madrid 1918), ps. 106 i ss.

43. F. CAMBÓ, *Vuit mesos al Ministeri de Foment: la meua gestió ministerial* (Barcelona 1919), p. XI.

començat a fer aigües al principi de la guerra mundial, quan les companyies que l'explotaven es trobaren impossibilitades de fer noves inversions en línies i material rodant. Tots els sectors de la indústria catalana es veien negativament afectats per les deficiències de les comunicacions; així, les que empraven carbó es trobaven amb grans retards en el transport d'aquest mineral, que havia de travessar la major part de l'Estat espanyol des d'Astúries, mentre les fàbriques tèxtils situades a l'interior del Principat, lluny del port de Barcelona, sovint tenien dificultats a obtenir prou primeres matèries (cotó, etc.) per a mantenir ocupada llur mà d'obra.⁴⁴ En els plans de Cambó, grans sectors de la xarxa ferroviària espanyola havien de beneficiar-se, de manera addicional, de l'aplicació d'energia elèctrica motriu a bon preu, generada per les noves estacions hidroelèctriques que planejava.⁴⁵ Confiaua també que, així, la indústria espanyola ja no hauria de dependre de les importacions de carbó estranger o del carbó asturià, que era car i de baixa qualitat.⁴⁶ Darrera les propostes de Cambó hi havia la visió d'una nova política econòmica de postguerra. Amb tot, i malgrat el seu treball intens i admirat per molts, foren poques les propostes seves que arribaren a convertir-se en lleis. Quan Alba dimití l'octubre del 1918 per qüestions sorgides en els plans d'educació, la coalició de Maura esdevingué fràgil i el pobre Cambó només va romandre vuit mesos en el càrrec.

La caiguda del govern Maura va assenyalar un moment important de canvi en els avatars del nacionalisme català de dreta. El desembre del 1918 la Mancomunitat va redactar un nou Estatut català, però no va arribar mai a ésser discutit a causa de la suspensió de garanties constitucionals que es va produir el mateix dia que havia d'ésser posat damunt la taula. El motiu de la suspensió havia estat una seriosa explosió de disturbis obrers a Barcelona. D'aquell moment ençà, els industrials catalans veieren naufragar llurs sentiments regionalistes enmig d'una orgia de vagues, locauts i assassinats polítics. El nou factor de l'equació política, notòriament menystinguda fins aleshores en els plans de l'empresariat català, era la mà d'obra industrial del Principat. Hom va calcular que els preus dels aliments, a Barcelona, havien augmentat en una mitjana de més de la cinquena part entre el 1914 i el 1917.⁴⁷ El pressupost anual d'una família de classe obrera a la capital del Principat, segons els càlculs realitzats, s'havia duplicat entre el 1910 i el 1919,⁴⁸ en una època en la qual els sous de la indústria s'havien incrementat entre un 20 i un 40 per cent.⁴⁹

Un dels resultats d'aquesta aguda deterioració del nivell de vida de la classe obrera va ésser l'increment vertiginós de les afiliacions a la Confederació Nacio-

44. «El Trabajo Nacional» (març 1918).

45. F. CAMBÓ, *Vuit mesos...*, p. XXI, i *Elementos para el estudio del problema ferroviario en España* (Madrid 1918).

46. Hom trobarà les preocupacions entre l'empresariat català pel baix grau, la pobra qualitat i el cost elevat del carbó asturià al «Boletín de la Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona» (desembre 1915).

47. La mitjana dels preus dels aliments, a Barcelona, pujà del 99,8 d'índex, el 1914, a 101,8 el 1915, 108,1 el 1916 i 121,2 el 1917 (febrer de 1914 = 100) segons l'Instituto de Reformas Sociales, a *Informes de los inspectores del trabajo sobre la influencia de la guerra europea en las industrias españolas* (Madrid 1918), I, p. 146.

48. Les despeses anuals d'una família de les classes treballadores pujà de 1.720 pessetes el 1910 a 2.099 pessetes l'any 1914, 2.941 pessetes l'any 1917 i 3.443 pessetes l'any 1919, d'acord amb l'Instituto de Estadística y Política Social, Barcelona, *Estadísticas sociales: monografía estadística de la clase obrera* (Barcelona 1921), p. 127.

49. A. BALCELLS, *El sindicalismo en Barcelona, 1916-1923* (Barcelona 1966), p. 15.

nal del Treball. Fundada a Barcelona el 1911, la CNT comptava només uns 15.000 membres l'any 1915. El 1918 en tenia 73.860 només a la Catalunya estricta, i cap a la fi del 1919 el nombre d'afiliats a tot l'Estat espanyol es deia que era de 714.028, amb Catalunya com a zona que en constituïa el suport més fort, a molta distància de les altres parts de l'Estat.⁵⁰ El juny del 1918 la Federació Regional de la CNT, que es reuní a la barriada de Sants, a Barcelona, decidí de reorganitzar l'estructura de les organitzacions de treballadors de Catalunya, a fi de fer-les més efectives en llur lluita contra els empresaris. Hom adoptà una branca única (*sindicat únic*) per a tots els treballadors, tant especialitzats com no especialitzats, en moltes branques de la indústria catalana, en un intent d'augmentar l'entusiasme revolucionari del proletariat.⁵¹

El prelude de la nova era d'agitació industrial va ésser l'intent de la direcció de l'empresa hidroelèctrica canadenca de Barcelona (popularment anomenada *La Canadiense*) de reduir els sous del personal administratiu. La CNT, que desitjava una confrontació, declarà una vaga que aviat esdevingué general a tot Catalunya i a altres parts de l'Estat espanyol.⁵² Al cap de tres setmanes, quan alguns empresaris individuals començaren a concedir llurs exigències, els vaguistes cantaren victòria. A més, el 3 d'abril de 1919, el govern Romanones, inclinat cap a una conciliació, va decretar la jornada de treball de vuit hores, la reivindicació més important dels obrers hispànics, amb vigència des del dia 1 d'octubre següent. Aquesta declaració, a la qual els empresaris catalans s'havien oposat fortament,⁵³ provocà un nou distanciament entre els industrials de Catalunya i les autoritats centrals. El 9 d'abril els representants dels empresaris crearen una nova organització, la Federació Patronal de Barcelona, una filial del Foment, que parlava menys de conciliació i d'arbitratge que no pas d'organització concertada i d'exhibició de força.⁵⁴

El juliol del 1919 el govern Romanones fou substituït pel de Sánchez Toca, igualment conciliador, que va enviar un nou governador civil, Julio Amado, a Barcelona. En arribar, Amado es posà immediatament a crear unes comissions mixtes de treball, formades per dirigents sindicals i empresarials. Aquests, mentrestant, deixaven que llur política fos dictada pels extremistes a la Federació Patronal. D'ençà de l'estiu del 1919 contraatacaven mitjançant una política sistemàtica de locauts i de contractació d'esquirols. El desembre del 1919 la Fede-

50. M. BUENACASA, *El movimiento obrero español, 1886-1926* (nova edició, París 1966), p. 81; Instituto de Estadística y Política Social, Barcelona, *op. cit.*, ps. 36-37.

51. Confederación Regional del Trabajo de Cataluña, *Memoria del congreso celebrado en Barcelona los días 29 y 30 de junio y el 1.º de julio del año 1918* (Barcelona 1918).

52. Hi ha una àmplia literatura sobre les vagues generals i la de la Canadenca, molta de la qual és difícil d'obtenir. Vegeu F. DE MADRID, *Ocho meses y un día en el gobierno civil de Barcelona: confesiones y testimonios* (Madrid-Barcelona 1932), ps. 13-23; R. PLA I ARMENGOL, *Impresiones de la huelga general de Barcelona del 24 de marzo al 7 de abril de 1919* (Barcelona 1930); M. SASTRE Y SANA, *La esclavitud moderna: martirologio social* (Barcelona 1921), ps. 138-147; E. G. SOLANO, *El sindicalismo en la teoría y en la práctica: su actuación en España* (Barcelona 1919), ps. 70-130.

53. «Producción. Publicación de la Federación Patronal de Cataluña» (febrer 1922).

54. Vegeu II Congreso de la Confederación Patronal Española, *Memoria general, Barcelona, 20-26 de octubre de 1919* (Barcelona 1919), ps. 81-118.

55. Vegeu l'*Exposición que la Federación Patronal de Cataluña ha elevado al Excmo. Sr. Ministro del Trabajo sobre la sindicación profesional* (Barcelona 1922). M'ha estat impossible d'obtenir un exemplar de l'obra bàsica de consulta sobre els sindicats lliures, F. BARATECH, *Los sindicatos libres en España: su origen, su actuación, su ideario* (Barcelona 1921).

ració Patronal donà encoratjament actiu als sindicats grocs anticenetistes, anomenats sindicats lliures, fundats per l'antic guerriller carlí Ramon Sales. Per la seva banda, Cambó, temorós d'ésser desbordat, gens de grat, però no pas d'una manera teòrica, sinó efectiva, va encoratjar aquesta tàctica, la qual —admetia— era essencial en aquell moment determinat de la història industrial catalana.⁵⁶ Cap al principi del 1920, però, el poder anava passant de les mans dels polítics de la Lliga al carrer, a mesura que tant la Federació Patronal com la CNT començaven a llogar assassins a sou per a liquidar membres del partit contrari.⁵⁷

Els divuit mesos que van del novembre del 1920 a l'abril del 1922 comportaren un millorament de les relacions entre els industrials catalans i Madrid; el nomenament de Martínez Anido com a governador civil de Barcelona, partidari d'actuar amb mà dura, fou una decisió càlidament celebrada per la Federació Patronal, el Foment del Treball Nacional i la Lliga Regionalista.⁵⁸ Martínez Anido es va guanyar ràpidament la simpatia dels seus partidaris del món de la indústria amb l'arrestament en massa de dirigents sindicalistes i amb la seva aplicació de la infame *Ley de fugas*. El motiu del suport entusiasta que gairebé tots els sectors industrials catalans donaven a unes mesures tan salvatges de repressió era ben fàcil de veure per tothom: des de la tardor del 1922 fins a les acaballes de l'estiu del 1923 Catalunya sofrí els efectes de la depressió econòmica de la postguerra europea. L'abril del 1921, 140 fàbriques de teixits de cotó havien parat el treball completament, fet que deixà sense feina 20.000 treballadors, mentre unes 120 fàbriques més treballaven a la meitat de llur capacitat de producció, cosa que n'afectava 50.000 més. D'altra banda, la meitat de la mà d'obra metallúrgica de Catalunya va ésser acomiadada.⁵⁹ El novembre del 1920, el prestigiosíssim Banc de Terrassa va haver de tancar les portes després d'una imprudent especulació en moneda estrangera. Un mes més tard, el Banc de Barcelona, un dels més importants del Principat, va suspendre els pagaments. Del pànic que en va resultar va caure una sèrie d'altres entitats financeres menors.⁶⁰

El món català dels negocis, a més de reduir la mà d'obra a costa dels obrers, tenia obertes una o dues línies d'acció més. Cambó i uns quants associats van muntar una companyia, el juny del 1920, amb el nom de Companyia Hispanoamericana d'Electricitat (CHADE) que exportava els excedents de capital acumulats durant la guerra cap a l'Argentina, on eren invertits en la indústria elèctrica.⁶¹ Els homes de negocis catalans també demanaren

56. F. CAMBÓ, *La crisi social de Catalunya* (Santiago de Xile 1920), p. 20.

57. La intrusió dels pistolers en les activitats de la CNT és descrita brillantment en les «confessions» del líder sindicalista Àngel PESTAÑA, *Lo que aprendí en la vida* (Madrid s. d.), ps. 75 i ss. Vegeu també Gerald BRENAN, *The Spanish Labyrinth. An Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War*, 2a. edició (Cambridge 1950), ps. 68-74.

58. El maig del 1921 totes les societats econòmiques de Barcelona van retre un homenatge a Martínez Anido. Cussó, president del Foment del Treball Nacional es va mostrar generós en elogis, adreçant-se a Martínez Anido amb aquestes paraules: «Calia un home ferm i enèrgic (...) i això el senyor Martínez Anido ho ha estat» («El Trabajo Nacional», maig 1921).

59. «Boletín de la Cámara de Comercio y Navegación de Barcelona» (abril 1921); «El Trabajo Nacional» (abril 1921); «Economía i Finances» (gener 1921 i febrer 1921).

60. F. CABANA, *La banca a Catalunya: apunts per a una història* (Barcelona 1965), ps. 6-89; també J. SARDÀ i L. BELTRAN, *Els problemes de la banca catalana* (Barcelona 1933), ps. 20-23.

61. Per a la creació i el finançament de la CHADE, vegeu PABÓN, *Cambó*, II, ps. 221-226.

una més gran protecció aranzelària per a aquelles indústries que patien els efectes de la depressió. L'agost del 1921, la derrota desastrosa de l'exèrcit espanyol a Annual, al Marroc, va donar una nova oportunitat a la Lliga de posar les seves idees en pràctica, perquè Cambó fou nomenat ministre de Finances en un altre govern Maura de coalició. En els vuit mesos que va tornar a romandre en el càrrec, Cambó va poder introduir un projecte d'ordenació bancària que va contribuir a la reconstitució del Banc de Barcelona⁶² i a l'augment de l'aranzel, encara que fos a costa del trencament de les relacions comercials amb França. Amb tot, els dies daurats de la Lliga i de la gran indústria catalana estaven severament limitats. Les aspiracions del món industrial català de modernitzar l'economia espanyola havien hagut de deixar pas a una aferrissada defensa d'una posició sostinguda entre l'espasa i la paret.

El govern Maura va caure l'abril del 1922. El nou primer ministre, Sánchez Guerra, va tornar a predicar conciliació. Hom alliberà els dirigents de la CNT que estaven presos. Malgrat les fortes protestes del Foment del Treball Nacional, Martínez Anido fou destituït.⁶³ Al principi del 1923, Alba va començar a desfer l'obra de Cambó amb la negociació de nous tractats de comerç. La vaga general dels transports de maig-juny de 1923 va demostrar que la CNT s'estava recuperant de la repressió soferta.⁶⁴ Desillusionats dels polítics, altre cop, com el 1898, els industrials catalans van començar a fer la cort a un general, Miguel Primo de Rivera, el qual es va pronunciar a Barcelona el 13 de setembre de 1923.⁶⁵ Tornarien a quedar decebuts, com hi havien quedat un quart de segle abans. Hom diu que Primo de Rivera, que havia estat capità general de Catalunya fins al pronunciament, havia promès protecció aranzelària i autonomia als catalans a canvi de llur suport al cop d'Estat, però que altres militars, companys seus, l'havien dissuadit de complir les seves promeses.⁶⁶ L'any següent la Mancomunitat fou abolida per la Dictadura, els partits polítics foren prohibits i Cambó passà a l'exili.

En resum, doncs, la Lliga Regionalista ha d'ésser considerada com un fracàs. Políticament, no recuperaria mai més la seva posició anterior; mai més no havien de sonar a les Corts espanyoles les peticions de la indústria catalana. Quan, l'any 1932, els polítics de la Segona República concediren una autonomia més àmplia a Catalunya, en forma de Generalitat, l'èxit fou comptabilitzat per l'Esquerra de Catalunya. Els homes de la Catalunya dels anys trenta eren separatistes com Macià, o republicans d'esquerra com Companys. La Lliga va assolir una victòria notable en les eleccions a Corts del novembre del 1933, quan va guanyar vint-i-cinc escons contra els dinou de l'Esquerra. Però dos mesos més tard l'Esquerra guanyava rodonament a les eleccions municipals.

Paradoxalment, en el camp de l'actuació política i social, i a curt termini, almenys, semblà que la Dictadura havia adoptat les idees de la Lliga. El règim

62. Ministerio de Hacienda, *Ordenación bancaria de España: proyecto de ley de don Francisco de A. Cambó sobre régimen ulterior de la banca de emisión y la banca privada* (Madrid 1921).

63. «El Trabajo Nacional» (agost 1922).

64. «Producción. Publicación de la Federación Patronal de Cataluña» (juny 1923).

65. Per al «patriòtic document» del Foment del Treball Nacional, en el qual fan expressió del seu suport incondicional a Primo de Rivera, vegeu J. G. CEBALLOS TERESI, *Economía, finanzas, cambios: la realidad económica y financiera de España en los treinta años del presente siglo* (Madrid s.d.), v, ps. 74-77.

66. S. G. PAYNE, *Politics and the Military in Modern Spain* (Stanford 1967), ps. 194-195.

de Primo de Rivera tingué com a programes bàsics l'extensió de la irrigació i de l'electrificació. Però el Ministeri de Finances no fou mai ocupat per un polític que tingués l'estatura de Cambó; només pel protofeixista Calvo Sotelo. El moviment anarco-sindicalista va ésser empès cap a la clandestinitat o a l'exili, i més tard es dividí en una ala sindicalista i una ala obertament insurreccionalista dominada per la FAI. Tot i això, durant la Segona República la CNT havia de reaparèixer com la veritable expressió dels sentiments revolucionaris a l'Estat espanyol. L'epitafi de la Lliga és que va intentar de convertir Espanya en un Estat capitalista modern, però va intentar de realitzar-ho sense la cooperació de la mà d'obra que produïa tota la riquesa. Al principi dels anys vint, els empresaris catalans es trobaven al capdavant d'un moviment autènticament contrarevolucionari. A la fi, llur actitud regionalista s'havia convertit en una mera tàctica per a forçar una sèrie de concessions de l'oligarquia que trontollava en el poder, a Madrid. Amb tot, van obrir, així, el camí per a uns continuadors molt menys cíncics: l'Esquerra Republicana de Catalunya.

(traducció de Roger Aliet)